

Людмила Залуцька,

студентка 5 курсу

ННІ філології та журналістики

(Житомирський державний університет).

Науковий керівник: **Г. І. Гримашевич,**

кандидат філологічних наук, доцент

КОЛЬОРАТИВ ЖОВТИЙ У СТАРОУКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті за матеріалами Словника української мови XVI – першої половини XVII століття проаналізовано функціонування кольоратива жовтий та інших назв із такою ж семантикою в староукраїнський період.

Світ кольору – цікавий, складний і багатовимірний. Вивчити та пізнати його – складне завдання для дослідників різних галузей науки: фізики, психології, філософії, мистецтвознавства та лінгвістики.

У сучасній українській мові лексика на позначення кольору становить кількісно велику групу, яка активно поповнювалася новими лексичними одиницями протягом розвитку мови.

Як відомо, кольороназви у своєму розвитку пройшли шлях від іменника, що означав конкретний предмет, потім – назви якості, властивої цьому предмету, до поняття загального значення, незалежного від предмета, і доходить до поняття якості, де вже нема предмета. Поняття кольору будувалося на основі конкретних предметів.

Колірна лексика – давня за походженням, оскільки сам колір є найдавнішою реальністю людського буття. Староукраїнська спадщина в лексиці сучасної української мови на позначення кольорів незначна. Така обмеженість основних кольороназв зумовлена специфікою жанрів, своєрідністю поезики давньої літератури. Дослідження кольороназв староукраїнського періоду є важливим для процесу становлення,

функціонування відповідної тематичної групи, виявлення закономірностей формування історичної лексикології української мови загалом.

Активним, розгалуженим, різноманітним із семантичного боку шаром словникового складу української мови є кольоративи. В україністиці досі не здійснено комплексного діахронійного розгляду кольоративів на широкому історичному матеріалі, тому різноманітні кольороназви на матеріалі пам'яток XI – XIV ст. досліджує А. Іншаков. Зокрема, він акцентує увагу на розвитку семантики кольору білий, використання його в прямому та переносному значенні; розглядає похідні утворення від прикметника білий, а також функціонування інших кольорів із семантикою «білий» у досліджуваній період [1, с. 47]. Також у полі його зору кольоратив синій, який у давнину мав складну систему значень, зумовлену його історією [2, с. 222]. Крім того, дослідник проаналізував прикметник чорний, який є найбільш уживаним у давньоукраїнських пам'ятках [3, с. 65].

Водночас мовознавці (І. Бабій, В. Горобець, М. Іщук, А. Кириченко, М. Чікало та ін.), які аналізували назви кольорів, стверджують, що українські пам'ятки писемності дуже нерівномірно засвідчують кольоративи, оскільки їх використання зумовлене жанрово-стильовою специфікою літератури. Найчастіше вербальна колористика відзначена в ділових документах: заяви про пограбування, перелік речей у заповітах тощо; багаті на кольоративи також лікарські та господарські поради, автори яких детально описували вигляд рослин чи інших складників рецептів; рідше колористична лексика трапляється в літописах, переважно лише для описів побутових реалій та природи. Натомість у більшості праць автори (О. Дзівак, Л. Довбня, С. Єрмоленко, А. Критенко, В. Кушнерик, Л. Пустовіт, О. Рудь, Н. Сологуб, Л. Ставицька та ін.) аналізують кольороназви з позиції синхронії

Мета нашої розвідки – проаналізувати функціонування кольоратива *жовтий* у староукраїнській мові за матеріалами Словника української мови XVI – першої половини XVII століть.

Зауважимо, що в Словнику української мови XVI – першої половини XVII століття кольоратив *жовтий* використаний зрідка, має значно вужчу сферу функціонування, порівняно з такими кольороназвами, як, наприклад, чорний, білий, червоний. Як зазначають етимологи, слово жовтий має праслов'янське утворення, яке споріднене з литовським *gelta* (ЕСУМ II, с. 203).

У сучасних лексикографічних виданнях відзначено таку семантику слова жовтий: 1. Який має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середній між оранжевим і зеленим; який має колір золота, яєчного жовтка, соняшникового суцвіття. // Уживається як постійний епітет до деяких назв. // Зблідлий, змарнілий, із жовтим відтінком; худий. // Засохлий, вигорілий, зів'ялий. 2. Уживається як складова частина ботанічних назв, термінів (ТСУМ, с. 277).

У словнику української мови XVI – першої половини XVII ст. це слово має велику кількість сполучень, використовується в прямому та переносному значеннях, зокрема позначає колір:

1) тканин, предметів, матеріалів: в то(и) же скрини...адамашки **жо(л)тоє** локо(т) деся(т); стихар 1 одамашки **жолтое** (СУМ I, с. 73); на атласе **жо(л)то(м) квѣты** брунатные (СУМ III, с. 78); моя шарлатовая съ петлицами, атласомъ **жолтымъ** (СУМ VIII, с. 6); поло(т)но **жо(л)тоє** (СУМ IX, с. 230); кѣртѣ фалю(н)дышовѣю б(р)ѣнатнѣю по(д)шитѣю киро(м) **жо(л)ты(м)** (СУМ XV, с. 196);

2) одягу, взуття: ша(п)ки або биреты **жо(л)тые** (СУМ IX, с. 175); боты сафяновые **жовътые** (СУМ IX, с. 175); тимец **жовтый** (СУМ IX, с. 175); ботовъ двое новые о(д)ня(ли) му(з)киє сафяновые **жовътые** (СУМ IX, с. 175); я... // заставил... сафянов чотыри **жолтых**,... убране сукна каразѣи белое (СУМ XIV, с. 49);

3) речей релігійного та церковного призначення: ризы дрогие я(т)ласо **жо(л)того** з бу(р)на(т)ны(м) стихари два дяконискиє (СУМ I, с. 144); ризы 1 одамашки **жолтое**, на них окладка злогоглавовая кгловная (СУМ VII, с. 138);

4) тварин: бледость на твари, и на тили плямы **жолтые** стали (СУМ II, с. 125);

5) речовини: противные, ґдаряючи, то(т) семи циркоу(л) або по(л)ѡбрґ(ч) пятма приправными фа(р)бами, то є(ст.) темночрґвоною, зеленою, **жльтою**, блґдожо(л)тою, игнациктовою ро(з)дґлений выводи(т) (СУМ II, с. 125).

Типовим є використання аналізованого прикметника **жовтий** у складі:

- топонімів: *Zaraz synaczka zwoieho iedynaczka szlet na **Zolt(u)iu** Wodu* (СУМ IV, с. 148); по(д) **Жо(л)тыми** водами збили (СУМ IX, с. 158); Богданґ Хмельницкий... побиль ихъ...перше на **Жовтой** (СУМ IX, с. 176);

- антропонімів: Матфей **Жолтобрухъ** (СУМ IX, с. 175).

Також кольоратив **жовтий** та його деривати функціонували на позначення:

- грошей: тоє село прода(ли)...пе(т)десЯ(т) ґго(р)ски(х) **жѡ(л)ти(х)** (СУМ IX, с. 176) (тут, очевидно, золотих);

- хвороби: та(к)же на которо(м) члцґ **жо(л)тяницґ** (СУМ IX, с. 176);

- рослин: оуживанє прикрыхъ з **желтяницею** (СУМ IX, с. 176); зарґзаного Бара(н)ка з ѡпрґсноками и **жолченицею** (СУМ IX, с. 176); ѡпрґсноки з **жо(л)ченицею** (СУМ IX, с. 176).

Як засвідчує матеріал, досліджуваний прикметник використано в різних граматичних формах (чоловічого, жіночого, середнього роду) в однині та множині.

Зауважимо, що прикметник *жовтий* став основою для утворення іменників – суфіксальних деад’єктивів: (Бґ... пре(з)... оуживанє прикрыхъ з **желтяницею** (СУМ VII, с. 40); композитів: **жовтоброухъ** лоуцкїй вл(д)ка дороґ слалъ (СУМ IX, с. 175); дієслів: **жо(л)тґю** (СУМ IX, с. 176).

Водночас варто зауважити, що в староукраїнській мові були відомі відтінки жовтого кольору різної інтенсивності насичення, зокрема **жольтавый**, утворений за допомогою суфікса безвідносної міри якості -ав-: ша(р) **жо(л)вави(и)** (СУМ IX, с. 175); по руках его разо(в) ба(р)зо сила сыны(х), спухълыхъ, **жу(л)тавыхъ** (СУМ IX, с. 175); а також спостерігаємо

функціонування зазначеної кольороназви в складних утвореннях – композитах із семантикою різних відтінків кольорів чи насиченого одного кольору: жолтобрунатный: ризы комховые едвабю **жолто-брунатною** (СУМ ІХ, с. 175); жолтогорячий: ѿсмы(и) ризы **жо(л)тогорачал** дѣкла а ѿкла(д) на ни(х) злотоглавовы(и) (СУМ ІХ, с. 175); орарион кытайкы **жолтогорячой** (СУМ ІХ, с. 175); стихарико(в) два **жо(л)тогорячихъ** (СУМ ІХ, с. 175); фело(н) ка(м)ховы(и) на днѣ **жолтогорячо(м)** (СУМ ІХ, с. 175); жолточырвоный: кили(м) велики(и) **жо(л)точы(р)воны(и)** (СУМ ІХ, с. 175); зжолтабелый: Камен **зжолта-белый**, яко старый диямент (СУМ ХІ, с. 239).

Фіксуємо також використання кольоратива жовтий у досліджуваному словнику в порівнянні: цвѣтъ...**же(л)тъ** аки шаѣра(н) (СУМ ІХ, с. 175).

На позначення жовтого кольору також відзначено кольоратив глинястый (*кольору глини*), який здебільшого функціонував на позначення масті коней: возники дей теж **глинясты**... (СУМ VI, с. 219); трети(и) ко(н) **гли(н)нясты(и)** (СУМ VI, с. 219); у Осовика клячь дви: одна карая, ... другая **глинястая** (СУМ VI, с. 219); коней **глинястых** цукгъ с каретою пану Заневичови (СУМ VI, с. 219); **глинястых** коней пару (СУМ VI, с. 219); воздух ядамашковый, **глинястый** (СУМ VI, с. 219).

Отже, за нашими спостереженнями, прикметник *жовтий* має значно вужчу сферу функціонування в староукраїнській мові порівняно з іншими кольороназвами, хоча він став основою для утворення топонімів, антропонімів, слів інших частин мови, зокрема іменників і дієслів, складних утворень – композитів. Крім того, із семантикою «жовтий» у староукраїнській мові функціонували кольороназви на позначення різних відтінків кольору чи його певного ступеня інтенсивності: *жольтавый, жолтобрунатный, жолтогорячий, жолточырвоный, глинястый*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іншаков А. Є. Кольоратив білий у староукраїнській мові (XI – XIV ст.) // Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. –

Філологічні студії: зб. наук. праць. – Кривий Ріг: КДПУ, 2010. – Вип. 5. – С. 46-51.

2. Іншаков А. Є. Кольоратив синій у староукраїнській мові (XI – XIV ст.) // Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – Філологічні студії: зб. наук. праць. – Кривий Ріг: КДПУ, 2011. – Вип. 6. – С. 221-227.

3. Іншаков А. Є. Кольоратив чорний у староукраїнській мові (XI – XIV ст.) // Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – Філологічні студії: зб. наук. праць. – Кривий Ріг: КДПУ, 2011. – Вип. 10. – С. 213-218.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

ЕСУМ	Етимологічний словник української мови / За ред. О. С. Мельничука: у 7-и тт. – Т. 1 – 5. – К.: Наук. думка, 1982 – 2006.
СУМ	Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. – Випуск 1-15. – Львів, 1998 – 2011.
ТСУМ	Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 540 с.
Фасмер	Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. / Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. – М.: Прогресс, 1964 – 1973. – Т. 1 – 4.